

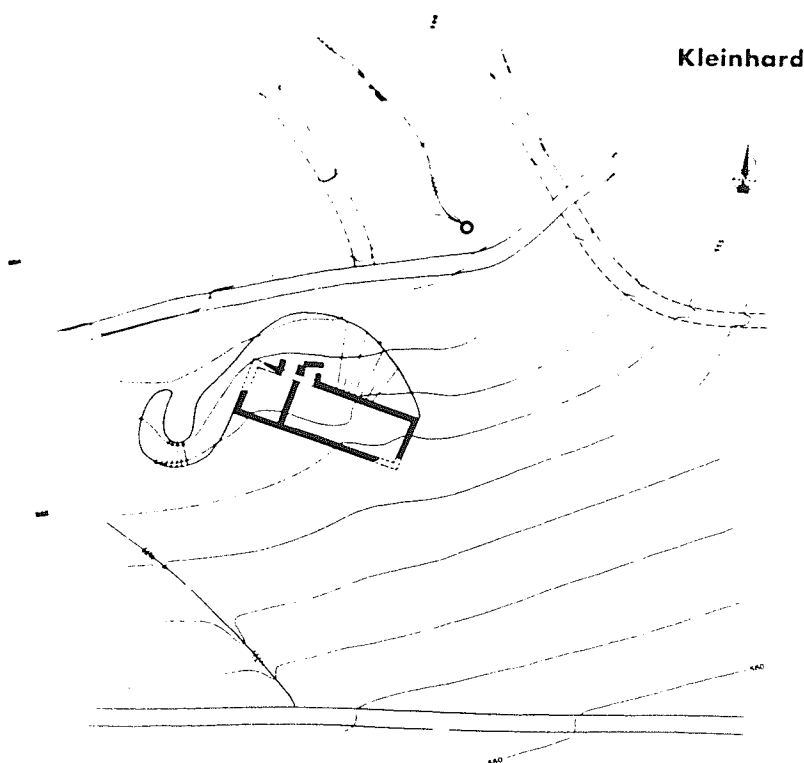
Dům s věží ve starším Hardu a velký dvůr v mladším Hardu

Sabine Felgenhauer, Wien

Zaniklý sídlištní komplex Hard v Hardském lese u městečka Thaya v dolnorakouské Lesní čtvrti je zkoumán již delší dobu.¹ Ukázalo se, že zde máme co do činění se dvěma sídlišti, která na sebe časově navazují. Starší je z 12. až první poloviny 13. stol. a mladší z druhé poloviny 13. a ze 14. stol. Sídlíště je možno s vysokou pravděpodobností ztotožnit s názvy Hard minor a Hard v tzv. Prima Fundatio, které podle K. Lechnera je knihou desátků kláštera v Herzogenburgu (dříve sv. Jiří v Traisen) z roku 1230.² V obou sídlištích byly objeveny objekty, které se vymykají ze standartu normálních zemědělských obydlí této doby a mohly být budovány příslušníky vyšší sociální vrstvy. Je však třeba uvést, že tyto stavby přes svoji lepší kvalitu nesplňují kritéria, která podle rakouského zemského práva ve 13. stol. patřila k hradu, jako např. opevnění příkopem atd. Jsou však přesto výrazem zvláštního společenského a sociálního pořádku, jehož výrazem byla i stavba hradů.

Starší Hard (obr. 1)

Na této lokalitě byl prozkoumán větší kamenný věžový dům, postavený z kamene na sucho s použitím velmi hrubé malty. Celá stavba sestává z dvou prostor, tj. z věže o rozměrech 6,25 x 5,3m a většího, současně postaveného sálu o rozměrech 6,2 x 16,2m. Stavba byla postavena v okolí prohlubeniny s vodním pramenem a má vstupy od severu. Vstupy do věže i sálu leží těsně vedle sebe a bylo je možno uzavřít jednou kládovou zásuvnou závorou. Po bocích vstupů se nacházejí kamenné pilíře a vstup do sálu je chráněn i šikmou předsazenou zídou. Za předpokladu, že sál byl dvoupodlažní a věž dvou- až třípodlažní, můžeme uvažovat i o zvýšeném vstupu do horních podlaží. Vzhledem k rostoucím stromům byla věž prozkoumána asi ze čtvrtiny a také sál nebyl prozkoumán v úplnosti. Nálezy v sále dosvědčují existenci kovářské výhně (bylo zde nalezeno i množství strusky) a také místa s větším množstvím keramiky a zvířecích kostí, jakož i s nálezem vídeňského feniku z první poloviny 13. stol.

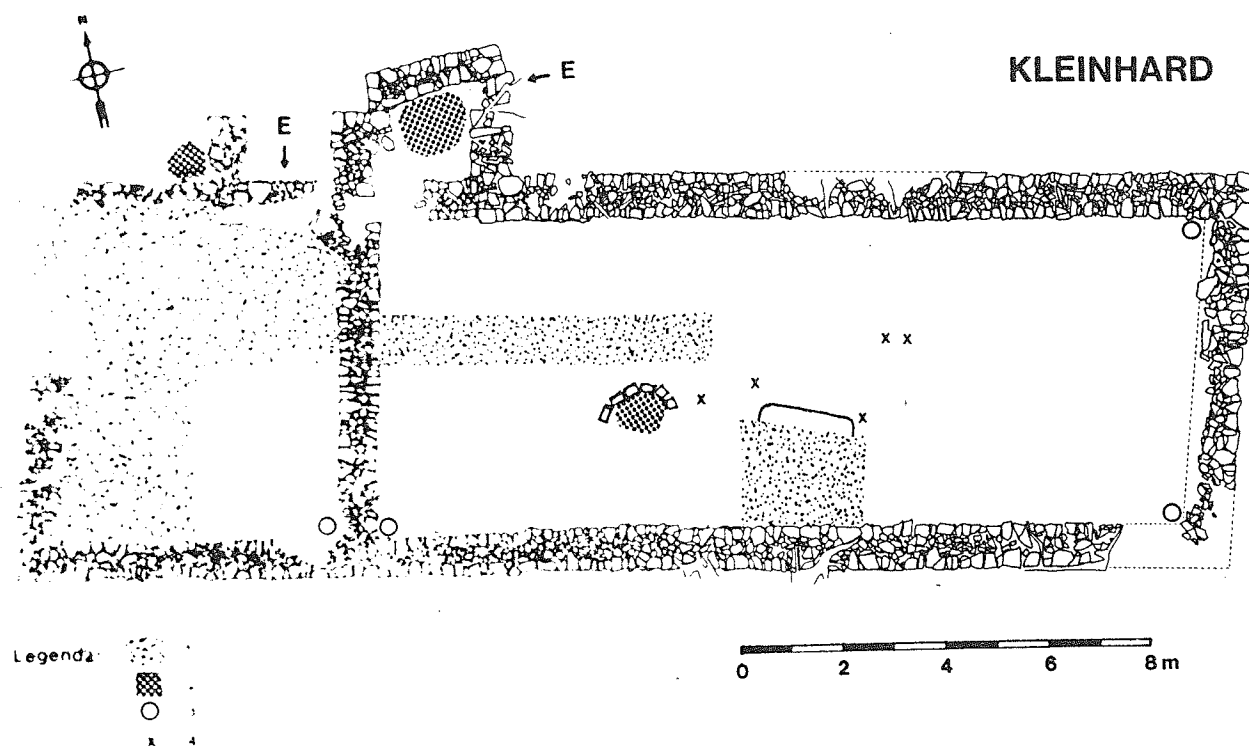

Máme tedy před sebou kamennou stavbu, jejíž přízemí bylo využíváno k hospodářským účelům. Svoji velikostí a speciálně chráněným vstupem se zřetelně liší od současných domů zemědělců, ale postrádá vnější opevnění jako příkopy a valy. Kamenné stavby ve venkovském prostředí z období vrcholného středověku, sloužící jako sídla nižší šlechty, ale bez náležitostí hradu, známe díky archeologickým výzkumům na vestfálských zaniklých vsích Elsinchusen a Diderikeshusen,³ jakož i na hesenské zaniklé vsi Holzheim.⁴ Na těchto lokalitách byly objeveny kamenné věžové domy nižší venkovské šlechty, které stejně jako ve starším Hardu, Kleinhardu, postrádaly vnější opevnění. S pomocí geofyziků z Brna se podařilo doložit, že v okolí pramene, nad nímž dominoval kamenný dům s věží, bylo zpracovávalo železo.

⁵ Pylové analýzy materiálu z kamenné studny svědčí pro kolonizaci, při níž byl vykloučen smíšený les v okolí, byla zde založena pole a byl zde chován i dobytek (skot menšího vzrůstu, prasata a ovce jsou doloženy nálezy kostí z věžovitého domu). Obyvatelé se však především zabývali ve větším měřítku zpracováním železa. Používali tuhovou keramiku. „Vůdce“, snad lokátor, si postavil dům s věží, a tím demonstroval obranyschopnost a také vyšší sociální status. Kolem poloviny 13. stol. bylo toto sídliště opuštěno.

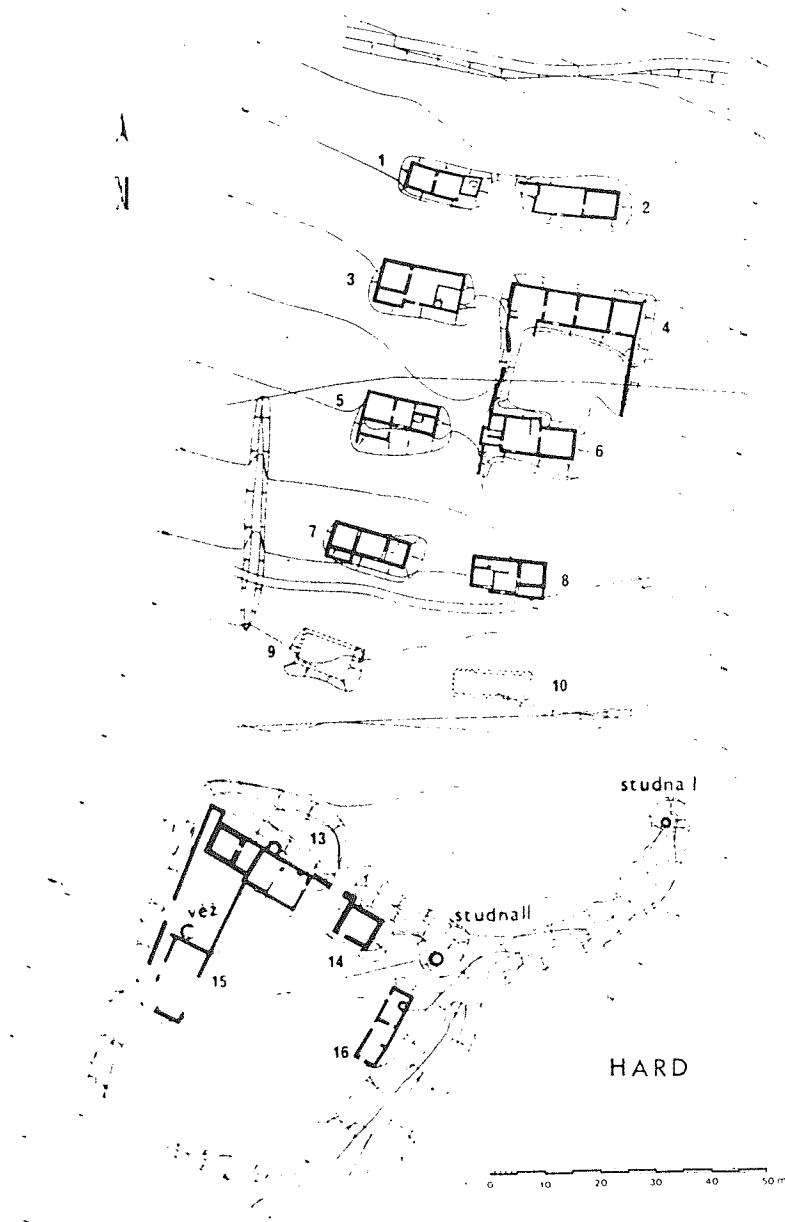
Mladší Hard (obr. 2)

Asi 100 m jižně od Kleinhardu byla v druhé polovině 13. stol. založena větší, pravidelně uspořádaná ves, sestávající z deseti selských usedlostí a jednoho většího dvorce. Sídlíště bylo založeno podél cesty vedoucí k dvorci tak, že po každé straně bylo pět selských usedlostí. Podle svědectví pylových analýz z mokřích míst souvisí vznik vesnice s velkou kolonizací. Největší význam mělo pěstování obilí, ale v mladší fázi získával na významu chov dobytka. Stopy po zpracování železa se nikde na sídlišti nenašly, což svědčí o zcela odlišné hospodářské orientaci obyvatel.

Obr. 1. Kleinhard. Celková situace. Dům s věží

Legenda: 1- neprozkoumáno
 2- ohniště
 3- kůlová jamka
 4- železná struska
 E- vstup

Obr. 2. Mladší Hard

Pro téma tohoto příspěvku je důležitý dvorec na jižním okraji sídliště. Je minimálně čtyřikrát větší než usedlosti ve vesnici a je obklopen i příkopem. Vstup do dvorce vedl přes zemní most přímo z ulice. Dvorec byl obestavěn ze tří stran a obsahoval i kamennou studnu hlubokou 7 m. Ostatní vesničané používali studnu východně od domů. Nejrepresentativnější a také nejstarší částí dvorce je kamenná věž postavená na maltu na severozápadní straně s přilehlými prostory, která vykazuje i jednu velkou přestavbu. Základy další věže byly objeveny východně od vstupu. Na východní straně takřka obdélníkového areálu stojí hospodářská budova. Na západní straně stávala v jižní polovině budova, k níž na severu byla přistavěna kruhová věž. Na jihu se nacházel velký zděný sklep s šikmým vstupem, jehož boky byly rovněž vyzděny. Později byla kruhová věž odstraněna a prostor byl spojen až s věží na severozápadní straně. Obecně lze říci, že dvorec sloužil v prvé řadě hospodářským účelům, ale nelze přehlédnout, že stavby svými rozměry a technikou výstavby převyšují standart zemědělských usedlostí. Některé stavební elementy hradu, tak jak jsou formulovány v zemském právu 13. stol., zcela chybí. V prvé řadě se jedná o hluboký příkop. Kamenná věž postavená na maltu v severozápadní části

(vede z ní i podzemní chodba), dům na západní straně s kruhovou věžičkou a velký kamenný sklep naznačují snahu přiblížit se hradu. Máme zde tedy před sebou dvůr vyšší společenské vrstvy, venkovské vrchnosti, která měla snad za úkol i vybírání dávek. Mladší vesnice Hard, která byla v průběhu 14. stol. opuštěna, nám tedy potvrzuje přítomnost vrchnosti na středověké vsi. Denní život obyvatel dvorce se od sedláků asi příliš neodlišoval. Nálezy svědčí o poněkud lepším vybavení keramikou a častějším používání železných předmětů. Také hluboká studna představovala lepší vybavení obyvatel dvorce oproti sedlákům. Z historického hlediska je na příkladu z Lesní čtvrti patrné, že v tomto regionu existovala ve středověku drobná zemědělská šlechta, která během dalšího vývoje poklesla mezi poddané. S touto šlechtou poklesla i jejich sídla, která se v současných vsích vyskytují jen ojediněle a v pozměněné podobě. Proč v tomto regionu nedošlo ke stavbě „Hausbergů“, které je možno definovat jako hrady, tak jako jinde, nevíme a musí to být zjištěno dalším výzkumem. Nepřehlédnutelná je podobnost s „moated sites“ ve Velké Británii, které patří převážně do 13. a 14. stol., ale přežily až do novověku.

Poznámky:

1. Srv. náleзовé zprávy v „Arbeitsberichte des Kultur- und Museumvereines Thaya“ od roku 1977. F. Felgenhauer, Ausgrabungen im Bereich der mittelalterlichen Dorfwüstung Hard bei Thaya (Stand 1984), Beitr. z. Mittelalterarch. in Österreich 1, 1985, 15 ad.
2. Místa jmenovaná v Prima Fundatio se nacházejí v obvodu tzv. hrabství Raabs. Jde o darování biskupa Oldřicha z Pasova klášteru sv. Jiří roku 1112.
3. R. Bergmann, Zwischen Pflug und Fessel. Mittelalterliches Landleben im Zuge der Wüstungsforschung, Münster/Westf. 1993.
4. N. Wand, Das Dorf der Salierzeit, Sigmaringen 1991, 49.
5. V. Hašek- P. Mitrenga- J. Unger, Bericht über die archäo-geophysikalische Prospektion auf dem Areal der Wüstung Kleinhard- 2. Kampagne (1992), Arbeitsberichte des Kultur- und Museumsvereines Thaya 1, 1993, 510 ad.
6. W. Pongratz, Das Absinken des bäuerlichen Kleinadels in den Untertanenstand während des ausgehenden Mittelalters, Unsere Heimat 50, 1979, 123 ad.

Zusammenfassung:

Haus mit dem Turm im älteren Hard und der große Hof im jüngeren Hard

Die Grabungen im Hardwald, KG Thaya, im niederösterreichischen Waldviertel, haben den Nachweis einer Besiedlung in zwei Schritten gebracht. Zuerst wurde in einem Quellmuldenbereich im 12. Jahrhundert ein steinernes Turmhaus gebaut, das im zweiten Drittel des 13. Jahrhunderts wieder verlassen wurde, dann wurde etwa 100 Meter weiter südlich das regelhaft ausgerichtete Dorf Hard mit 10 Bauernstellen und einem großen Hof gebaut, das um 1400 schon wieder verlassen war.

Das Turmhaus des 12./13. Jahrhunderts besteht aus einem Turm mit gleichzeitig errichtetem Saalbau, aus Bruchsteinen mit sporadischer Mörtelverwendung errichtet. Die Eingänge zu den beiden Räumen befanden sich direkt nebeneinander im Süden und waren durch besondere Schutzmaßnahmen gesichert. Im großen Raum konnten deutliche Spuren von Eisenverarbeitung festgestellt werden. In der Umgebung des Turmhauses fanden sich keine Spuren zusätzlicher Befestigungsanlagen.

Der große Hof im jüngeren Dorf Hard des 13./14. Jahrhunderts war etwa vier Mal so groß wie die einzelnen Bauerngehöfte. Er war von einem seichten Graben umgeben und durch eine Erdbrücke mit dem Dorf verbunden. In der Endphase war der Hof an mindestens drei Seiten von Bauten umgeben.

Insgesamt geben beide Anlagen Einblick in die Sitze einer vom Bauernstand leicht abgehobenen sozialen Schicht, der Dorfobrigkeit. Sie zeigen das Streben nach Repräsentation, übernehmen Elemente des Burgenbaus, können aber nicht als solche bezeichnet werden. Über das Aussehen dieser Sitze weiß man wesentlich weniger als über "echte" Burganlagen, weswegen den Befunden von Hard sicher einige Bedeutung zukommt.